

ΒΑΣΙΛΗΣ Γ. ΝΙΤΣΙΑΚΟΣ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ*

Ένα τόσο ευρύ και σύνθετο θέμα, όπως η σχέση μεταξύ Λαογραφίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, θα απαιτούσε κανονικά μian εμβριθή και αναλυτική πραγμάτευση, κάτι που δεν ταιριάζει σε μια σύντομη ανακοίνωση. Θα προσπαθήσουμε, λοιπόν, μ' όλους τους κινδύνους που εγκυμονεί ένα τέτοιο εγχείρημα, να δώσουμε ένα σχηματικό περίγραμμα αυτής της σχέσης ως βάση για την έναρξη ενός διαλόγου, που, ενώ σοβεί αρκετό καιρό τώρα, δεν έχει πάρει ακόμα το δρόμο μιας δημόσιας επιστημονικής συζήτησης απαλλαγμένης από οποιεσδήποτε άλλες παρενέργειες.

Η σχηματοποιημένη παρουσίαση, ενώ έχει πολλά μειονεκτήματα, παρουσιάζει τουλάχιστον το πλεονέκτημα μιας συνοπτικής και ευρετικής σύγκρισης, η οποία, αν μη τι άλλο, θέτει επί τάπητος θεμελιώδη επιστημολογικά και θεωρητικά ζητήματα, που απαιτούν διευκρίνηση, πριν προχωρήσει κανείς σε μια ανάλυση και σύνθεση.

Προκαταβολικά ξεκαθαρίζουμε ότι η προσέγγισή μας διέπεται από το γενικό αξίωμα, ότι ζητούμενο δεν είναι ο καθορισμός των συνόρων μεταξύ των δύο κλάδων αλλά η ανίχνευση ενός ενιαίου πεδίου και τοπίου, όπου οι διαφορετικοί κλάδοι ή προσεγγίσεις βρίσκονται σ' ένα διαρκή διάλογο, σε μια διαρκή αλληλεπίδραση, που σκοπό έχει τη βελτίωση των προϋποθέσεων για την επίτευξη ενός τελικού στόχου που, όλοι, ελπίζω, συμφωνούμε, ότι είναι κοινός και δεν είναι άλλος από την κατανόηση της κοινωνίας και του πολιτισμού του ανθρώπου σ' όλες τις ιστορικές τους φάσεις και εκδοχές και από πολλές οπτικές γωνίες, ώστε η τελική σύνθεση να είναι μια ολική ερμηνεία των φαινομένων αυτών.

Κατ' αρχήν, πρέπει να το πούμε, αν και είναι προφανές, ότι η Λαογραφία δεν είναι μία, όπως και η Κοινωνική Ανθρωπολογία δεν είναι μία. Και αυτή η διαφοροποίηση δεν έχει μόνο γεωγραφικές διαστάσεις αλλά

* Εισήγηση στο Α' Συμπόσιο Ανθρωπολογίας, Κομοτηνή, 5, 6, 7 Νοεμβρίου 1993.

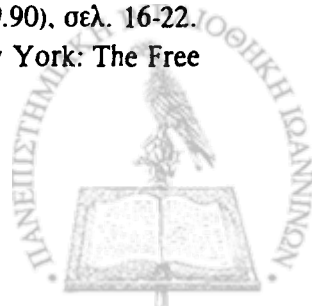
και χρονικές. Ως εκ τούτου, δεν έχουμε παρά να εξετάσουμε το αντικείμενό μας με βάση δύο «υποδείγματα» (paradigms, όπως τα όρισε ο Kuhn)¹ και από τους δύο χώρους. Δύο «υποδείγματα» που επιλέγονται με βάση το δεδομένο ότι η δική μας αγωνία αφορά στη σχέση των δύο αυτών επιστημών στην Ελλάδα και εκπορεύεται από τους κόλπους της ελληνικής Λαογραφίας. Ως προς τη Λαογραφία, λοιπόν, επιλέγουμε την ελληνική Λαογραφία στην εκδοχή του «υποδείγματος» που κυριάρχησε μέχρι τη δεκαετία του '60 χωρίς να παραβλέψουμε το γεγονός ότι μιλάμε για ένα ολοκληρωμένο σύστημα, που μάλιστα θα έλεγε κάποιος ότι έκλεισε και τον κύκλο του με την υποχώρηση των ιστορικών αναγκαιοτήτων που το γέννησαν². Ως προς την Κοινωνική Ανθρωπολογία, επιλέγουμε το «υπόδειγμα» του αγγλοσαξωνικού δομολειτουργισμού, διότι αυτό κυριάρχησε σε μια ευρεία γεωγραφική κλίμακα και είχε μια παράλληλη προς την ελληνική Λαογραφία ιστορικά ύπαρξη αλλά, επιπλέον, και επειδή η εκδοχή της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας που εισήχθη στην Ελλάδα έχει εν πολλοίς τέτοιες καταβολές. Σημειώνουμε ότι η εξελικτική Σχολή του 19ου αιώνα (Tylor, Frazer κ.ά.), που επηρέασε καθοριστικά τους πρώτους Έλληνες λαογράφους, έχει από τους ίδιους τους κοινωνικούς ανθρωπολόγους καταταγεί στην εθνολογία³. Επίσης, πρέπει να πούμε ότι σε χώρες όπως η Γαλλία και οι Η.Π.Α. ο λόγος γινόταν περισσότερο για Εθνολογία και Πολιτισμική Ανθρωπολογία αντίστοιχα, κάτι που και σήμερα, σε μικρότερο βεβαίως βαθμό, συνεχίζεται.

Ο τρόπος με τον οποίο θα προχωρήσουμε στην ανίχνευση αυτής της σχέσης είναι ο εξής: Κατ' αρχάς θα παρατάξουμε μια σειρά «δυαδικών αντιθέσεων» ανάμεσα στους δύο εν συγκρίσει πόλους· οι αντιθέσεις αυτές συνιστούν μάλλον ευρετικές απολυτοποιήσεις διαφορών ή αποκλίσεων

1. «Υπόδειγμα» είναι ένα σύστημα επιστημονικής σκέψης με εσωτερική συνοχή και ολοκληρωμένη λειτουργία. Είναι μια σύνθεση γενικών ιδεολογικών αποδοχών, επιστημολογικών κανόνων και μιας αντίστοιχης μεθοδολογίας, μέσα από την οποία διαμορφώνεται ένας προβληματισμός και προκύπτουν συγκεκριμένες απαντήσεις. Αυτό το σύστημα, αυτή η σύνθεση, έχει συγκεκριμένους ιστορικούς προσδιορισμούς και κατά κανόνα συγκεντρώνει τη συναίνεση της επιστημονικής κοινότητας σ' ένα δεδομένο χρόνο και χώρο, ώστε να γίνεται υπόδειγμα άσκησης του επιστημονικού έργου. Βλ. Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago: U.P., 1962 (ελλην. μετάφραση: Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων, Αθήνα: Σύγχρονα Θέματα).

2. Βλ. π.χ. Μ. Μερακλής, «Θέσεις για τη Λαογραφία», *Διαβάζω* 245(5.9.90), σελ. 16-22.

3. Βλ. E. E. Evans - Prichard, *Social Anthropology and other Essays*, New York: The Free Press, 1962, σελ. 43-63.

παρά αμοιβαία αποκλειόμενα χαρακτηριστικά. Στη συνέχεια θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε ομοιότητες και συγκλίσεις, για να καταλήξουμε σ' ένα «μετά» που ταυτίζεται με τη «συνάντηση» των δύο κλάδων στο παρόν.

Α. Διαφορές

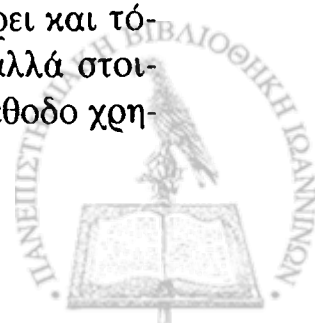
1. Η Λαογραφία είναι *εθνική* επιστήμη με την έννοια ότι τόσο το αντικείμενό της όσο και το πλαίσιο της είναι ένα έθνος με τη σύγχρονη σημασία του όρου (nation). Θα μπορούσε μάλιστα να υποστηρίξει κανείς ότι είναι τέτοια και ως προς τον προσανατολισμό της, αφού στο «υπόδειγμα» που εξετάζουμε η στοχοθεσία της συνιστά άμεσα ή έμμεσα μία στράτευση στην υπόθεση του έθνους. Αυτό το εθνοκεντρικό παρελθόν δυσκολεύει και την αναπροσαρμογή των προσανατολισμών της σε περισσότερο κοινωνικούς και ιστορικούς ορίζοντες.

Η Κοινωνική Ανθρωπολογία, αντίθετα, είναι *δι-εθνική* επιστήμη με την έννοια ότι ασχολείται με έθνη ξένα προς εκείνο από όπου εκπορεύεται και όπου θεραπεύεται. Στο κέντρο των ενδιαφερόντων της δεν είναι η ιδέα και η πραγματικότητα του έθνους - κράτους αλλά ένας γενικότερος προβληματισμός για την ανθρώπινη κοινωνία, τις καταβολές της και την εξέλιξή της.

2. Οι λαογραφικές μελέτες αφορούν την *εθνική κλίμακα*. Το τοπικό ή περιφερειακό στοιχείο χρησιμοποιείται για μια αναγωγή στην εθνική διάσταση με στόχο την τεκμηρίωση της ενότητας σε εθνική κλίμακα. Αυτό συνεπάγεται την κυριαρχία μακρο-ερευνών με μια οιονεί συγκριτική μέθοδο που την χαρακτηρίζει η επιλεκτικότητα. Οι λεγόμενες «μικροσκοπικές» έρευνες, οι έρευνες δηλαδή που θα μελετούσαν τη μικρή κλίμακα σε βάθος, απουσιάζουν.

Οι κοινωνικο-ανθρωπολογικές μελέτες, αντίθετα, εστιάζονται στην *τοπική / μικρή κλίμακα*, η οποία επιδιώκεται να είναι όσο γίνεται λιγότερο ενσωματωμένη σε μεγαλύτερα σύνολα. Αυτό που την ενδιαφέρει δεν είναι η αναγωγή στη μεγάλη κλίμακα αλλά αυτή καθαυτή η ακτινογραφία της μικρής κοινότητας. Το ευρύτερο σύνολο ένταξης, όταν υπάρχει, χρησιμοποιείται στο μέτρο που επηρεάζει τη λειτουργία της μικροκοινωνίας σε βαθμό που να καθίσταται δύσκολη η αυτόνομη μελέτη της.

3. Η τρίτη διαφορά απορρέει από τις προηγούμενες και αφορά την κατηγορία «κοινότητα». Η Λαογραφία κινείται σε *δια-κοινοτικό επίπεδο* ως αποτέλεσμα του εθνικού της προσανατολισμού· δεν την ενδιαφέρει και τόσο η μικρή κοινότητα αυτή καθαυτή ως αντικείμενο μελέτης, αλλά στοιχεία από τον πολιτισμό της, τα οποία με μια λημματογραφική μέθοδο χρη-

σιμοποιούνται για ευρύτερες γεωγραφικές και ιστορικές αναγωγές και συγκρίσεις.

Η *κοινότητα* στην Κοινωνική Ανθρωπολογία, αντίθετα, είναι η *μονάδα μελέτης*. Σκοπός αυτής της μελέτης είναι η ανακάλυψη των κρυφών νόμων με βάση τους οποίους η κοινότητα συγκροτείται σ' ένα οργανικό σύνολο και λειτουργεί, δίχως να ενδιαφέρει η ιστορική και η συγκριτική διάσταση.

4. Τη Λαογραφία ενδιαφέρει κυρίως η *διαχρονία*. Γεγονός που προφανώς συνδέεται με τη θεωρία και την ιδέα της συνέχειας του έθνους που κυριάρχησε στους προσανατολισμούς της, καθώς στρατεύθηκε στον αγώνα της «εθνικής αποκατάστασης και ολοκλήρωσης». Η διαχρονικότητα των λαογραφικών προσεγγίσεων εντάσσεται στη γενικότερη θεωρία του εξελικτισμού που δέσποζε και στο χώρο της Ευρώπης μέχρι τις αρχές του εικοστού αιώνα και χαρακτηρίζεται από τη γραμμική αντίληψη του ιστορικού χρόνου που, συνυφασμένη με ζητούμενα των ιδεών και της πραγματικότητας της εποχής, τείνει να αποκτά μίαν υπερβατική διάσταση καταλήγοντας έτσι στον ιστορικισμό ή κατ' άλλους στην ψευδο-ιστορικότητα.

Την Κοινωνική Ανθρωπολογία, αντίθετα, ενδιαφέρει η *συγχρονία*. Δεν την ενδιαφέρει η καταγωγή και η εξέλιξη αλλά η λειτουργία στο παρόν. Αυτή η αντίθεση, ως γνωστόν, παίρνει διαστάσεις ρήξης στους κόλπους της κατά τη φάση της καμπίς μεταξύ του υποχωρούντος εξελικτισμού και του επερχομένου λειτουργισμού στις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα. Το όνομα του Br. Malinowski σηματοδότησε αυτή τη ρήξη ανοίγοντας το δρόμο για τη διαμόρφωση μιας άλλης Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, που αμέσως και σαφώς απαρνήθηκε τον προηγούμενο εαυτό της, αρνούμενη μάλιστα και τον ίδιο το χαρακτηρισμό του ως τέτοιου. Είναι πια κλασικό το παράδειγμα που παρέθεσε ο Evans - Prichard για να προσδιορίσει τη διαφορά: «Για να κατανοήσει κανείς πώς δουλεύει ένα αεροπλάνο ή το ανθρώπινο σώμα, μελετά το πρώτο κάτω από το φως των νόμων της μηχανικής και το δεύτερο κάτω από το φως των νόμων της φυσιολογίας. Δεν χρειάζεται να γνωρίζει τίποτα για την ιστορία της αεροπλοΐας ή τη θεωρία της βιολογικής εξέλιξης»¹.

1. E. E. Evans - Prichard, ό.π., σελ. 48. Οι δύο τυπικοί εκπρόσωποι των δύο σχολών είναι ο E. Tylor για τον Εξελικτικισμό (*Primitive Culture*, 1871) και για τον Λειτουργισμό ο Br. Malinowski (*Argonauts of the Western Pacific*, 1922). Για μια γενική επισκόπηση των θεωρητικών αναζητήσεων στο χώρο της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας βλ. I. M. Lewis, *Social Anthropology in Perspective*, Penguin Books, 1976.

5. Η έμφαση των λαογραφικών μελετών εντοπίζεται στην ταυτότητα που συντίθεται από ένα σύνολο ομοιοτήτων στο χώρο και το χρόνο. Πρόκειται για την εθνική ταυτότητα που ισοδυναμεί με τη συνέχεια στο χρόνο και την ενότητα στο χώρο. Αυτό που ενδιαφέρει είναι «ταυτόν» και όχι «το έτερον»· το «ενοποιόν» και όχι το «διαφοροποιόν»¹.

6. Αντίθετα, στις ανθρωπολογικές μελέτες η έμφαση δίνεται στην ετερότητα. Η αναζήτηση εντοπίζεται στο διαφορετικό και μάλιστα το πρωτόγονο, τις κοινωνικές καταστάσεις πριν από την ανάπτυξη και την «ιστορία». Αυτή η ετερότητα προσδιορίζει σε μεγάλο βαθμό και τη μεθοδολογία, αφού οι μελετητές είναι κάποιοι outsiders (ξένοι) που πρέπει να εξοικειωθούν με τις διαφορετικές πραγματικότητες που αναλαμβάνουν να προσεγγίσουν.

7. Από τις δύο παραπάνω διαφορές απορρέει και η απόκλιση ως προς την αντιμετώπιση του «άλλου» και του «αλλού» γενικά. Στη μεν Λαογραφία το «άλλο» και το «αλλού» είναι ανύπαρκτο έως επικίνδυνο, στη δε Κοινωνική Ανθρωπολογία είναι δεσπόζον και ελκυστικό.

8. Η Λαογραφία δίνει έμφαση στο μνημειακό χαρακτήρα των αντικειμένων μελέτης. Την ενδιαφέρει η επιβίωση στοιχείων και χαρακτηριστικών του παρελθόντος στο παρόν, το οποίο παρόν αποκτά μίαν αξία κατ' αντανάκλασιν. Αξίζει δηλ. να μελετηθεί στο βαθμό που διατηρεί στοιχεία του παρελθόντος.

Αντίθετα, η Κοινωνική Ανθρωπολογία δίνει έμφαση στο ζωντανό και οργανισμικό χαρακτήρα των αντικειμένων μελέτης. Το παρόν έχει γι' αυτή τη δική του αξία ανεξάρτητα από το παρελθόν του. Αξίζει να μελετηθεί γι' αυτό που είναι ως ένας ζωντανός οργανισμός.

9. Ως εκ τούτου, η Λαογραφία παρουσιάζει έναν περισσότερο αρχαιολογικό και αποσπασματικό χαρακτήρα με μεθόδους συλλεκτικές, ταξινομικές και περιγραφικές, ενώ η Κοινωνική Ανθρωπολογία έναν κοινωνιολογικό και ολικό χαρακτήρα με μεθόδους περισσότερο ανατομικές και ερμηνευτικές.

10. Στη Λαογραφία κυριαρχούν ως αντικείμενα τα στοιχεία αυτού που συνήθως ονομάζεται πολιτισμικό εποικοδόμημα και δη τα μνημεία του λόγου, κάτι που οφείλεται στις φιλολογικές της καταβολές.

Αντίθετα, στην Κοινωνική Ανθρωπολογία οι μελέτες αναφέρονται πρωτίστως σ' αυτό που συνήθως ονομάζεται «βάση» ή «υποδομή», δηλ. στους

1. Βλ. Στάθης Δαμιανάκος, «Ετερότητα και Εθνογραφία» στο *Παράδοση Ανταρσίας και Λαϊκός Πολιτισμός*, Αθήνα: Πλέθρον, 1987, σελ. 21-39.

τρόπους και τις σχέσεις παραγωγής και διακίνησης των υλικών αγαθών, τις κοινωνικές δομές, τη λειτουργία των θεσμών κλπ.

11. Ως προς τη μεθοδολογία, ενώ στη Λαογραφία υπάρχει και παίζει καθοριστικό ρόλο μια *υπόθεση εργασίας* που είναι η ίδια η συνέχεια του έθνους, στην Κοινωνική Ανθρωπολογία κυριαρχεί ο *εμπειρικισμός* που δίνει προτεραιότητα ή και αποκλειστικότητα στην εμπειρική πραγματικότητα και όχι στις θεωρητικές εκ των προτέρων κατασκευές.

Σχετικός με τα παραπάνω είναι ο ρόλος της *επιτόπιας έρευνας* (fieldwork), που, ενώ στη Λαογραφία δεν θεωρείται απαραίτητο να γίνεται από τον ίδιο το λαογράφο, στην Κοινωνική Ανθρωπολογία αποτελεί *conditio sine qua non* για την απόκτηση του επαγγελματικού τίτλου.

B. Ομοιότητες

1. Η *ποιοτική προσέγγιση*. Παρά τη λημματογραφική και σωρευτική πολλές φορές συμπεριφορά των λαογράφων, η Λαογραφία χαρακτηρίστηκε και από ποιοτικές προσεγγίσεις, οι οποίες ανέδειξαν και την ποιητικότητα των λαογραφικών φαινομένων. Στην Κοινωνική Ανθρωπολογία επίσης, παρά τον θετικιστικό προσανατολισμό της, προέκυψαν σημαντικές ποιοτικές μελέτες που πήγαιναν τα πράγματα σε μεγάλο βάθος ιδιαίτερα κατά τη μετεξέλιξη του λειτουργισμού σε δομο-λειτουργισμό.

2. *Απουσία ιστορικότητας*. Στη Λαογραφία παρατηρείται μια επίφαση ιστορικότητας με την έννοια ότι οι μελετητές επικαλούνται την ιστορία στο πλαίσιο των διαχρονικών προσεγγίσεων, αλλά αυτή η ιστορία έχει μία μάλλον υπερβατική διάσταση, αφού αυτό που ενδιαφέρει δεν είναι η ένταξη των φαινομένων σε τόπο και χρόνο αλλά η χρήση τους για την απόδειξη μιας γραμμικής και μονοδιάστατης πορείας από ένα απώτατο παρελθόν στο παρόν χωρίς διακοπές, ρήξεις και αντιφάσεις.

Στην Κοινωνική Ανθρωπολογία, επίσης, οι μελέτες γίνονται σ' ένα χρόνο μηδέν, αφού αυτό που ενδιαφέρει είναι η λειτουργία στη βάση της συγχρονικότητας και όχι η καταγωγή και η εξέλιξη. Εδώ υπάρχει απλώς άρνηση της ιστορίας.

3. *Στατικότητα*. Από την προηγούμενη ομοιότητα προκύπτει και η σύγκλιση ως προς το στατικό χαρακτήρα των προσεγγίσεων στους δύο επιστημονικούς κλάδους. Στη Λαογραφία, παρά την κίνηση ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν, οι μελέτες είναι στην ουσία στατικές, αφού επικεντρώνονται στις επιβιώσεις και εν γένει στη σταθερότητα και τη συνέχεια και όχι στην αλλαγή και τις αντιθέσεις.

Στην Κοινωνική Ανθρωπολογία, από την άλλη πλευρά, η στατικότητα

είναι κάτι πιο φυσιολογικό, αφού οι κυρίαρχες έννοιες στις αναλύσεις της είναι η ισορροπία και η αρμονία και αφού, όπως ήδη τονίσθηκε, δεν την ενδιαφέρει η ιστορικότητα και η αλλαγή.

4. *Απουσία συγκριτικών προσεγγίσεων.* Στη Λαογραφία η σύγκριση παρουσιάζει επιλεκτικό χαρακτήρα προσανατολισμένη πάντα στην απόδειξη της ομοιότητας· μπορεί δηλ. να μιλήσει κανείς για μεροληπτική συγκριτικότητα ή στη χειρότερη περίπτωση για επίφαση συγκριτικότητας.

Στην Κοινωνική Ανθρωπολογία η σύγκριση προς τα έξω απουσιάζει εντελώς, εφόσον αυτό που ενδιαφέρει είναι η μελέτη προς τα μέσα.

Γ. Μετά...

Οι παραπάνω ιδεοτυπικές συγκρίσεις ισχύουν εν πολλοίς μέχρι τη δεκαετία του 1960, οπότε παρατηρούνται στα πεδία και των δύο επιστημονικών κλάδων σημαντικές αλλαγές, οι οποίες επηρεάζουν άρδην και τον προσανατολισμό τους αλλά και το ίδιο το αντικείμενο μελέτης.

Η Λαογραφία στην Ελλάδα της μεταπολεμικής περιόδου βρέθηκε μπροστά σε πρωτόγνωρες «ανατροπές», που εκφράστηκαν κάτω από την ομπρέλα της οικονομικής ανάπτυξης και του εκσυγχρονισμού, διαδικασιών καταφανώς επιβεβλημένων από τα έξω. Είναι γνωστά τα προγράμματα ανάπτυξης (σχέδιο Marshall κλπ.), τα οποία θέτουν τη νεοελληνική κοινωνία σε μια νέα τροχιά με συνέπειες τεράστιες τόσο στο πεδίο των οικονομικών δομών και των κοινωνικών σχέσεων, όσο και στο επίπεδο της πολιτισμικής έκφρασης. Το αποτέλεσμα γενικά ήταν ένας γοργός μετασχηματισμός της κοινωνίας, που οδήγησε σύντομα σε μια ριζική αλλαγή του σκηνοικού που είχαν μπροστά τους οι λαογράφοι. Οι σημαντικότερες διαστάσεις αυτής της αλλαγής είναι: α) Η συρρίκνωση του αγροτικού κόσμου αλλά και μια προϊούσα αποσύνθεσή του, β) μια τάση ομογενοποίησης σε εθνικό επίπεδο όπου το τοπικό υποτάσσεται στο εθνικό και το αγροτικό στο αστικό, και γ) η έντονη αστικοποίηση (νόθα σ' ένα μεγάλο βαθμό)' που μεταφράζεται σε μια διττή κίνηση: ανθρώπων από την ύπαιθρο προς το αστικό κέντρο και πολιτισμικών προτύπων από το αστικό κέντρο προς την ύπαιθρο.

Όλα αυτά σε συνδυασμό με τις επιρροές νέων επιστημών (κοινωνική Ανθρωπολογία, Κοινωνιολογία) και ιδεολογικών ρευμάτων (Μαρξισμός)

1. Βλ. Β. Φίλιας, *Κοινωνία και Εξουσία στην Ελλάδα. Η νόθα Αστικοποίηση*, Αθήνα: Σύγχρονα Κείμενα, 1974.

οδηγούν την ελληνική Λαογραφία σε: α) στροφή προς τις κοινωνικές διαστάσεις των φαινομένων (μετατόπιση από το εθνικό στο κοινωνικό πεδίο), β) ένα συγχρονικό προσανατολισμό (και εγκατάλειψη του δόγματος της συνέχειας) και γ) έντονο ενδιαφέρον για την κοινωνική αλλαγή και τη μετάβαση. Αποτέλεσμα: Νέες θεωρητικές και μεθοδολογικές αναζητήσεις και βεβαίως διεύρυνση του αντικειμένου και προς τον αστικό ή αστικοποιούμενο χώρο.

Από την άλλη πλευρά, η Κοινωνική Ανθρωπολογία αντιμετωπίζει κι αυτή στο πεδίο της μια πραγματικότητα «κοσμογονικών» αλλαγών, οι οποίες οδηγούν και αυτή την επιστήμη τόσο σ' έναν αναπροσανατολισμό των θεωρητικών της προϋποθέσεων και των μεθόδων της όσο και στη διεύρυνση του αντικειμένου της, το οποίο εμφανίζεται επίσης ως κάτι εντελώς διαφορετικό από το αρχικό. Οι «πρωτόγονες» κοινωνίες ενσωματώνονται με διάφορους τρόπους στο παγκόσμιο σύστημα και «αναπτύσσονται». Είτε παραμένουν ενταγμένες σ' ένα νεο-αποικιοκρατικό καθεστώς είτε όχι, ακολουθούν μια πορεία μετασχηματισμού που ισοδυναμεί με την αγροτοποίησή τους. Η μετάβαση εδώ είναι από το «πρωτόγονο» (primitive) στο «αγροτικό» (peasant). Η «ανάπτυξη» συνεπάγεται τη σταδιακή αφομοίωση, τον «εκπολιτισμό», μα πάνω από όλα την καθυπόταξη σε ευρύτερες κρατικές οντότητες, κατά κανόνα σε έθνη - κράτη. Πρόκειται για μια τυπική διαδικασία αγροτοποίησης των «πρωτόγονων» λαών στους οποίους όφειλε την ύπαρξή της αυτή η επιστήμη.

Η «μεταμόρφωση» αυτή του αντικειμένου μελέτης της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας την οδηγεί εκ των πραγμάτων στους χώρους από όπου εκπορεύτηκε, δηλ. στις δυτικές χώρες, αφού αγρότες υπήρχαν και υπάρχουν ακόμα και εκεί. Παρατηρείται δηλ. μια επιστροφή από την περιφέρεια (αποικίες) στη μητρόπολη, λιγότερο όμως στις προωθημένες βιομηχανικά χώρες και περισσότερο στις αναπτυσσόμενες της Ευρωπαϊκής περιφέρειας αυτή τη φορά, όπου το υλικό ήταν πιο άφθονο.

Όλα αυτά σε συνδυασμό με τις εξελίξεις στο χώρο των ανθρωπιστικών επιστημών γενικά οδηγούν την Κοινωνική Ανθρωπολογία σε: α) μια στροφή από τους «πρωτόγονους» στους αγροτικούς πληθυσμούς, β) αποβολή των απομονωτικών και στατικών προσεγγίσεων, αφού οι νέες κοινωνίες δεν μπορούσαν να μελετηθούν παρά μόνο ενταγμένες στο ευρύτερο πλαίσιο τους, γ) συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας της ιστορίας ως ερμηνευτικού εργαλείου, δ) ενδιαφέρον για την κοινωνική αλλαγή και μετάβαση. Γενικό αποτέλεσμα: Νέες θεωρητικές και μεθοδολογικές αναζητήσεις, διεύρυνση του πεδίου της σταδιακά ακόμα και μέχρι τα αστικά κέντρα των δυτικοευρωπαϊκών χωρών.

Α. Η συνάντηση...

Η «επιστροφή» των κοινωνικών ανθρωπολόγων στη γηραιά ήπειρο και ιδιαίτερα στην περιφέρειά της, όπου οι πληθυσμοί δεν είχαν ακόμα απομακρυνθεί και τόσο πολύ από το «πρωτογονικό» τους στάδιο, προανέκρουσε τη συνάντησή τους με τη Λαογραφία. Όσον αφορά την Ελλάδα, από το 1950 και ύστερα, παρατηρείται μια αυξανόμενη προσέλκυση ανθρωπολόγων, οι οποίοι εκπονούν επιτόπιες έρευνες και μελετούν γενικά την ύπαιθρο χώρα της και ιδιαίτερα τα λιγότερο ανεπτυγμένα τμήματά της¹.

Θα μπορούσε λοιπόν να ισχυριστεί κανείς, παίρνοντας τη θέση των λαογράφων, ότι έχουμε μια «επιδρομή» από τα έξω στο χώρο που εκείνοι από τα μέσα μελετούσαν. Ωστόσο, αυτή η συνάντηση μιας «ιμπεριαλιστικής» και μιας «ιθαγενούς» επιστήμης μέχρι πρόσφατα δεν δημιούργησε προβλήματα ή συγκρούσεις, διότι από τη μία πλευρά η Κοινωνική Ανθρωπολογία αγνόησε τη Λαογραφία και επιπλέον δεν αναμίχτηκε στα ακαδημαϊκά πράγματα της Ελλάδας, από την άλλη η Λαογραφία δεν επηρεάστηκε συνολικά απ' αυτή την εξέλιξη, αν εξαιρέσει κανείς τους μερικούς επηρεασμούς που δέχτηκαν συγκεκριμένοι λαογράφοι (π.χ. Άλκη Κυριακίδου - Νέστορος)².

Όλα αυτά βέβαια μέχρι τη δεκαετία του '80. Διότι, εκεί γύρω δρομολογούνται νέες καταστάσεις, οι οποίες οδηγούν στην ανατροπή του προηγούμενου σκηνικού. Κατ' αρχήν μια σειρά νέων πτυχιούχων των Φιλοσοφικών σχολών που αποφασίζουν να ασχοληθούν με τη Λαογραφία συνειδητά ή αναγκαστικά, ιδιαίτερα όσοι μεταβαίνουν στο εξωτερικό για μεταπτυχιακές σπουδές, στρέφονται προς το χώρο της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας. Ύστερα, στη δεκαετία του '80, η Κοινωνική Ανθρωπολογία κάνει την εμφάνισή της και στον ακαδημαϊκό χώρο, είτε ως ειδικό μάθημα σε τμήματα κοινωνικών επιστημών (π.χ. Πάντειο Πανεπιστήμιο) ή ως κύριος επιστημονικός κλάδος ξεχωριστών πανεπιστημιακών τμημάτων (π.χ. Πανεπιστήμιο Αιγαίου).

Μ' όλα αυτά τα δεδομένα που πιο πάνω εκθέσαμε, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει εντελώς αντίθετες μεταξύ τους θέσεις, παίρνοντας τη μια

1. Βλ. Μαρία Κουρούκλη, «Οι Ανθρωπολογικές έρευνες στην Ελλάδα», *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 2(1978), σελ. 83-90.

2. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '70 δεν έχουμε καμία μετάφραση ανθρωπολογικής μονογραφίας για την Ελλάδα στα ελληνικά.

ή την άλλη πλευρά σε μια υποτιθέμενη αντιδικία των δύο επιστημών, αντιδικία που ίσως να είναι και αναπόφευκτη μέσα σε μια τέτοια συνάντηση και όσμωση των δύο χώρων.

Παίρνοντας, λοιπόν, κανείς τη θέση των «φανατικών» λαογράφων σε μια τέτοια υποθετική περίπτωση, θα μπορούσε να υποστηρίξει ότι η Κοινωνική Ανθρωπολογία είναι ένας ξένος επιδρομέας, μια παρείσακτη επιστήμη για την ελληνική πραγματικότητα, που έρχεται να «καπελώσει» τη Λαογραφία, η οποία έχει ιστορικές ρίζες σ' αυτό το χώρο. Θα μπορούσε, επίσης, κάποιος, παίρνοντας τη θέση των «φανατικών» ανθρωπολόγων, να ισχυριστεί ότι η Λαογραφία εκπλήρωσε την ιστορική της αποστολή και ότι πια παρουσιάζεται ανεπαρκής για μια ολική προσέγγιση και ερμηνεία του αντικειμένου και ως εκ τούτου στην καλύτερη περίπτωση θα έπρεπε να ενταχθεί ή και να αφομοιωθεί από την Κοινωνική Ανθρωπολογία.

Νομίζουμε ότι είναι και οι δύο ακραίες θέσεις (αν και θα μπορούσε κάποιος να πει ότι πιο ακραία θέση από την πλευρά της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας είναι εκείνη που αγνοεί εντελώς τη Λαογραφία). Κατά την άποψή μας υπάρχει τρόπος και για τις δύο επιστήμες με την ξεχωριστή τους ιστορία και τις ιδιαιτερότητές τους, όπως υπάρχει τρόπος και για μια αλληλεπίδραση και συνεργασία ανάμεσά τους. Η Λαογραφία έχει να κερδίσει σε θεωρητικό και μεθοδολογικό επίπεδο από μια τέτοια σχέση, ενώ η Κοινωνική Ανθρωπολογία έχει να κερδίσει τόσο σε επίπεδο δεδομένων και γνώσεων όσο και σε επίπεδο ερμηνείας, αφού η Λαογραφία έχει προσεγγίσει το αντικείμενο από διαφορετική οπτική γωνία. Το ζήτημα αυτό όμως είναι μεγάλο και σύνθετο, γι' αυτό επιφυλασσόμαστε για μια επόμενη διαπραγμάτευση, τότε που και οι συνθήκες θα είναι πιο ώριμες.

SUMMARY

FOLK LIFE STUDIES AND SOCIAL ANTHROPOLOGY

by
Vassilis Nitsiakos

This article aims at opening a debate on the relationship between Folk life Studies and Social Anthropology in Greece, a relationship that has not constituted an object of interdisciplinary discussion despite the interest it presents. Citing similarities and differences between these two disciplines, a specific proposal is made according to which what we need is not division and further isolation but essential co-operation on the basis of mutual understanding.

